

איך נכיר נביא אמת?

מים ראשונים: חלק נכבד מפרשת שופטים מוקדש לנושא הרשויות השונות המנהיגות את עם ישראל: מלך, בית הדין, הכהנים ונביא. על מצוות המלך כבר זכינו לדון בפרשה זו, ראו גם דברינו [מלך לא דן ולא דנים אותנו](#). לגבי בית הדין ואחריות היחיד, ראו [ככל אשר יורוך](#) וכן [על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין](#). הפעם נבקש להתמקד בנושא משנה של פרשת הנביא: כיצד נדע להאמין בנביא האמת? כבר קדמה התורה והזהירה בפרשה שעברה על נביא שקר המורה לעבוד עבודה זרה ואף נותן אות ומופת על כך (ראו דברינו [ונתן אליך אות או מופת](#) בפרשת ראה). כאן באה התורה לצוות על השמיעה בקול נביא האמת. אך נשאלת השאלה: כיצד נכיר בנביא האמת? האם שלילת נביא השקר שבפרשה שעברה מספקת, או שנדרש גם סימן חיובי ואמין?

תמים תהיה עם ה' אלהיך: ס (דברים יח ג).

כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך: נביא מקרִבֵּךְ מאחִיךְ כְּמִנֵי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֲלֵי תִשְׁמְעוּן: כָּל אֲשֶׁר שָׁאֲלֶת מֵעַם ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב בַּיּוֹם הַקֶּהֱל לֵאמֹר לֹא אִסַּף לְשִׁמְעַתְּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהֵי וְאֶת הָאִשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא אֲרָאָה עוֹד וְלֹא אֲמֹת: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי הִיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבְרוּ: נְבִיא אֲקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אַחֵיהֶם כְּמוֹךָ וְנִתְתִי דְבָרִי בְּפִיו וְדָבַר אֲלֵיהֶם אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוְנֶנּוּ: (דברים יח יד-יח).

וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה': אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא הוא הדבר אשר לא דברו ה', בַּזְדוֹן דְּבָרוֹ הַנְּבִיא לֹא תִגּוֹר מִמֶּנּוּ: (דברים יח טו).

ספרי דברים קעח פרשת שופטים – עימות חנניה בן עזור וירמיהו

"וכי תאמר", עתידים אתם לומר איכה נדע הדבר? ירמיה אמר: הנה כלי בית ה' הולכים בבלה,⁴ וחנניה אומר: "הנה כלי בית ה' מושבים מבבל" (ירמיה כז טז), ואיני יודע למי אשמע? תלמוד לומר: "אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא, הוא הדבר אשר לא דברו ה'".⁵

¹ ככה מסתיימת הפסקה (פרשה במסורת המקרא) הקודמת המזהירה על הליכה אחרי קוסמים, מעוננים ומכשפים ושאר מאחזי עיניים למיניהם. אך נראה שפסוק סוגר זה הוא גם פסוק פותח ומבוא לפרשת הנביא הבאה בסמוך, ולא בכדי המפריד בין שני עניינים אלה היא פרשה סגורה ("ס") ולא פרשה פתוחה ("פ") במסורת המקרא. מה גם שנושא הקוסמים והמעוננים חוזר גם כאן. הפתרון כנגד מאחזי העיניים והעיסוק בכישוף הוא לא רק להיות תמים עם הקב"ה, אלא גם נביא אמת שישלח לעם כמשקל נגד ללהטוטנים למיניהם. ראו דברינו [תמים תהיה עם ה' אלהיך](#) שמשלים את הדף הנוכחי ובעצם משמש לו פתיחה ומבוא.

² משה, ראש וראשון לנביאים, מבטיח לעם בשם הקב"ה, שתהיה לנבואתו המשכיות. משה מסתלק אך העם "לא נשאר לבד". בכל דור יקום נביא שימשיך להורות את העם ולהנחותו הדרך, ובדומה למשה ויש לשמוע בקולו. ויש לשים לב לענוותנותו הגדולה של משה שאומר: "נביא כמוני ... יקים לך ה' אלהיך! ומי הוא שביקש נביא בכל דור? בני ישראל עצמם, במעמד הר סיני כאשר משה עמד בין בני ישראל לשכינה והם בקשו: "קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת דבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו" (דברים ה כג). התורה לא מפרשת בקשה זו כחד-פעמית, אלא כבקשה ורעיון לדורות. בעקבות זה באו הפסוקים בפרשתנו: "ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברו: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו". ראו דברינו [מי יתן - אתה תן - האם הוחמצה השעה?](#) בפרשת כי תבוא, שם מוכיח משה את העם: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה". ואילו כאן: "הטיבו אשר דברו". מחזק דעה זו מדרש ספרי (פיסקא קעו) על הפסוקים שאומר: "בזו זכו שיעמדו להם נביאים ... כווננו לדעת ... שבשכר ראה שיראו זכו שיעמדו להם נביאים". ובמקבילה במדרש תנאים לדברים יח טז: "באותה שעה זכו ישראל שיעמיד להן המקום נביאים ... אשריו לאדם שהמקום מודה לדבריו". ובני ישראל גם מזכים את משה; כוחו ומעמדו של כל נביא שיעמוד לדורות בא מכוחו ומעמדו של משה במעמד הר סיני.

³ אבל איך נדע שהנביא הוא נביא אמת? הנה, התורה עצמה מעלה את השאלה! בפרשה שעברה למדנו על נביא שקר שגם אם הוא עושה אות ומופת, אין להאמין בו אם יאמר בעקבות זה לסטות ממצוות התורה ובראשן לעבוד עבודה זרה. ומה עם נביא אמת? גם הוא צריך לתת אות או מופת, או די לנו בכך שידבר דברים נכוחים בגדרי תורה ומוסר כללי (והוויות העולם בחכמה)? ומה תשובתה של התורה בפרשתנו? שוב על דרך השלילה. התורה לא אומרת שנביא האמת צריך להביא ראיה או לעשות איזה מעשה מיוחד להוכיח את אמיתות נבואתו, אלא רק בהפך, שאם יאמר נבואה על שעתיד לקרות והדבר לא אירע נדע שהוא מדבר "בזדון" ואין זה דבר ה'. שימו לב שגם השאלה הייתה על דרך השלילה: "איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'?" . בין כך ובין כך, בפשט הפסוקים לא נראה שנביא אמת צריך לעשות פעולה כלשהיא המעידה על אמיתותו. רק לא לטעות ולהטעות.

⁴ אין פסוק כזה. המדרש שם דברים אלה בפי ירמיהו על משקל נגד של דברי חנניה להלן.

⁵ מדרש ספרי מציין שדברי התורה כאן הם נבואה על המחלוקת בין ירמיהו וחנניה בן עזור בסוף ימי בית ראשון כמתואר בירמיהו פרקים כז-כח ומורחב באגדה במדרש פסיקתא רבתי פסיקא כז – ויהי בעת שטרחה, ראו שם. (לדמותו של חנניה בן עזור "שמתחילתו נביא אמת, ולבסוף נביא שקר", ראו גם הסוגיה בגמרא סנהדרין ע"ז א"א בקשר לנושא כוחה של עבודה זרה, מובא בדברינו [בין עבודה זרה לטבע – שיטת ר' יוסי הגלילי](#), בפרשה זו). עיקר עניינינו כאן הוא הבנת מדרש ספרי שהעדות לנביא אמת היא נבואה לעתיד שנתקיימה. דברי התורה הם כאמור על צד השלילה, היינו, שנביא שנבואתו לא נתקיימה הוא נביא המדבר בזדון ולא דבר ה', אך

וַיֹּאמֶר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא אָמֵן כֹּן יַעֲשֶׂה ה' יְקָם ה' אֶת דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבְאָתָה לְהָשִׁיב כְּלֵי בַיִת ה' וְכָל הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה: אַךְ שָׁמַע נָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנוֹךָ וּבְאָזְנֵי כָל הָעָם: הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵי וּלְפָנֶיךָ מִן הָעוֹלָם וַיִּנְבְּאוּ אֶל אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל מַמְלָכוֹת גְּדוֹלוֹת לְמַלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבָר: הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשָׁלוֹם בְּבֵא דָבָר הַנְּבִיא יוֹדֵעַ הַנְּבִיא אֲשֶׁר שָׁלְחוּ ה' בְּאַמְתּוֹ: (ירמיהו כח ו-ט).⁶

פירוש רס"ג דברים יח כב – דבר שאינו ראוי או אינו מותר

ולא יהיה הדבר ולא יבוא, הוא אשר לא דברו ה' – ואינו מותר אותו הדבר ואינו ראוי, זהו הדבר שלא דברו ה'.⁷

רשב"ם דברים יח כב – כשאין תשובה ומעשים טובים

ולא יהיה הדבר ולא יבא - וכגון שאין תשובה ומעשים שינחם הקדוש ברוך הוא בשבילם. הרי חזקיה תפילה הועילה לו, ונינוה כי שבו מדרכם הרעה.⁸

רש"י דברים יח כב – הוראת שעה של נביא צדיק גמור ומומחה

אשר ידבר הנביא - ויאמר דבר זה עתיד לבוא עליכם, ותראו שלא יבוא, הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו.⁹ ואם תאמר זו במתנבא על העתידות,¹⁰ הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר,¹¹ כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצוות לא תשמע לו, אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל. הכל לפי צורך השעה וסייג הפרצה, לכך נאמר אליו תשמעון.¹²

המדרש רואה דברי התורה מטבע דו-צדדית, בלי אפשרות ביניים וקובע במשפט הפוך: "איזהו דבר שדברו המקום? זה שאומר ובא". אך דא עקא, האם נחכה עד סוף הגשמת דברי ירמיהו על חורבן המקדש והארץ ועל הבאת כלי בית ה' לבבל ורק אז נאמין לנבואתו? האם יש כעת תירוץ טוב לבני ישראל שלא שמעו לתוכחותיו של ירמיהו?

⁶ נראה כאילו ירמיהו עצמו היה מודע לשאלה שלנו ומנסה להעביר קו בין הנביאים המתנבאים "למלחמה ולרעה ולדבר" שאין לחכות עד שיתאמתו דבריהם ובין נביא שמתנבא לשלום שרק בבוא נבואתו והתגשמותה ייודע למפרע "אשר שלחו ה' באמת". ראו ירושלמי סנהדרין פרק יא הלכה ה': "אמר לו (חנניה לירמיהו): תן סימן לדבריך. אמר לו: אני מתנבא לרעה ואיני יכול ליתן סימן לדברי שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם. ואתה מתנבא לטובה, אתה הוא שאתה הוא צריך ליתן סימן לדבריך". כך גם מפרש מלבי"ם על הפסוק, את דברי ירמיהו לחנניה בן עזור: "אתה שבאת לבשר בשורה טובה, אם שלחך ה' לזאת, ע"כ הוא כדי שבבוא הבשורה תודע לנביא אמת וא"כ צריך אתה להמתין עד שיהיה כדבריך כי אז יודע שאתה נביא, ועתה עדיין אין נבואתך מוחזקת". אך אם כך, נבואתו של ירמיהו שהנבא לרעה, במה היא מוחזקת? למה שהעם יאמין לו? נראה שיש כאן ניצנים ראשונים, מהמקרא עצמו, לתוקף דברי הנביא מצד תוכנם ולאישיותו כפי שנראה להלן. נביא שבא להוכיח ולהזהיר, לצוות על דברי התורה ומצוותיה, לחזק את דברי ה' הידועים לנו כבר מכל תוכחותיו של משה בספר דברים (הספר בו מצווה משה על פרשות נביא אמת ושקר), אינו צריך 'כתב האמנה'. דבריו הכנים והנכוחים הם הם האמנות. לעומתו, נביא המפזר שאננות ושלום הוא חשוד - רק בסוף דבריו נדע אם אמת דיבר או לא. ורק אז יתקיים "ומת הנביא ההוא" אם בידי אדם כמשתמע מרוב הדרשות והפרשנים, אם בידי שמים כמדרש אגדה בובר על הפסוק. וזה נושא אחר.

⁷ רס"ג מתרחק מכל וכל מהעניין של נבואה על העתיד אם מתקיימת או לא מתקיימת כעדות להימנותו של הנביא! אז מהו "אשר לא דברו ה' "? דברים שהנביא אומר בשם ה' שאינם ראויים לבוא ולהיאמר בינותינו, דברים המכחישים את דברי התורה ומצוותיה, דברים שאנו קהל השומעים חשים שאינם נכונים, אינם ראויים. פירוש זה, הוא ללא ספק, מפתיע ומהפכני הן בפירוש פשט הכתוב והן בתוצאה, ועומד בניגוד גמור למדרש ספרי לעיל.

⁸ רשב"ם אולי לא מרחיק לכת כרס"ג, אבל מעלה את הנקודה שלפעמים נבואות אמת לא מתגשמות, כחזקיהו שבתפילתו ביטל את נבואת ישעיהו: "צו לְבִיתְךָ כִּי מֵת אֲתָה וְלֹא תַחֲיֶה" (מלכים ב כ א, ישעיהו לח א), וכנבואת יונה על חורבן נינוה שלא התקיימה, ככתוב: "כִּי שָׁבוּ מִדְּרָם הָרְעָה וַיִּנְחָם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה" (יונה ג י). וכבר אמרו חכמים שהקב"ה ניחם על הרעה ואינו ניחם על הטובה, ראו בדברינו [לא איש אל ויתנחם](#) בפרשת בלק. דברים אלה מחזקים מאד את דברי ירמיהו לעיל לחנניה שניבא שמתנבא לרעה (לתוכחה ולאזהרה) אין צריך להמתין לבדיקת נבואתו, ונביא שמתנבא לשלום, צריך. לא צריך להמתין להתגשמות נבואה לרעה ולא תהיה בכך שום הוכחה או הכחשה, שהרי הקב"ה כן ניחם על הטובה. כירושלמי שראינו בהערה 6 לעיל. ואמנם, אילו לא חרב הבית ובני ישראל שבו מדרכם הרעה (כפי שנראה לרגע בתקופתו של יאשיהו המלך הצדיק נכדו של מנשה, מלכים ב כג), היינו משבחים את ירמיהו וכך גם יונה בנינוה שלא בכדי נקרא ביום כיפור.

⁹ עד כאן במדרש ספרי לעיל שרש"י מביא במלואו בפירוש לפסוק הקודם (שלא הבאנו) בתוספת המצווה לפגוע בנביא שקר שכזה.

¹⁰ וצריך להמתין ולראות אם נבואתו תתקיים אם לא. ומה בינתיים?

¹¹ הנביא בא ומצווה עלינו לעשות כך וכך, מה נעשה? נדרוש ממנו שיתנבא על דבר בה בעתיד ונמתין לראות אם יתגשמו נבואותיו? מכאן ואילך, נראה שרש"י הולך צעד גדול מעבר למדרש ספרי ומתרחק מעניין הנבואה על העתיד כהוכחה.

¹² כאן עושה רש"י קפיצה כפולה. ראשית, הוא מכניס את סימן המומחיות והצדיקות של אותו האיש בלי לדרוש ממנו נבואה לעתיד והמתנה להתגשמותה. לכן ניתן למצוא סימוכין למשל במדרש ספרי דברים פ'סקא קעו בפרשתנו שמדגיש את רוח הקודש ודברי ה' שבפי הנביאים: "ונתתי דברי בפיו, מיכן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים". שנית, השמיעה בקול אדם כזה שמוחזק בעינינו כמומחה וצדיק גמור בהלכותיו ומעשייו, איננה רק למקרה שיגזור עלינו למשל תענית או יום תפילה, אלא גם אם יצווה לעבור על מצווה ממצוות התורה "לפי צורך שעה", כגון מעשיו של אליהו בהר הכרמל (שבנה במה בשעת איסור במות) - יש מצווה לשמוע בקולו: "אליו תשמעון". זו אולי המשמעות גם של המילה "כמוני" שאומר משה, כפי שגם אני גזרתי עליכם. וכבר הארכנו לדון בנושא המורכב של סמכות הנביא אחרון במקרים מיוחדים ממצוות התורה, בדברינו [על לעשות לה' הפרו תורתך](#) במגילת רות. ראו גם ספר החינוך מצוה תקטז לשמוע בקול הנביא.

מדרש תנאים לדברים יח יד – בין הנביאים לספריהם

ר' יאשיה אומר: בשבח ישראל הכתוב מדבר: "ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך", אבל לך ניתנה תורה נביאים וכתובים... ושמה תאמר: להן יש במה להישאל ולי אין לי! תלמוד לומר: "ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא מקרבך מאחיד כמוני יקים לך ה' וכי" 13.

מסכת סנהדרין דף פט עמוד ב - מוחזק

המוותר על דברי נביא, מנא ידע דאיענש? 14 - דיהב ליה אות. 15 - והא מיכה, דלא יהיב ליה אות ואיענש! - היכא דמוחזק שאני. 16 דאי לא תימא הכי, אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק, אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ? אלא: היכא דמוחזק שאני. 17

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ז הלכה ז – אדם גדול וחכם וראוי לנבואה

הנביא... כשמשלחים אותו ונותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת. ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחילתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה ואח"כ בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו, שנאמר: "אליו תשמעון". 18 ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו, ואעפ"כ מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה [הוא] מעמידים אותו על חזקתו, שבכך נצטוינו כמו שנצטוינו לחתוך את הדין ע"פ שני עדים כשרים ואע"פ שאפשר שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן. ובדברים האלו וכיוצא בהן נאמר: "הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו", ונאמר: "כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב". 19

13 לפני שנמשיך בחיפוש סימני היכר לנביא אמת, נעצור לרגע במקור תנאי זה שאפשר שהוא קשור לנושא המרכזי שלנו ואפשר שלא. ר' יאשיה מציע קריאה אחרת של פסוקים יג-יח בפרשתנו, ונזכור תחילה שהכל מתחיל מהקוסמים והמעוננים שנזכרים בתחילת הקטע. לכתחילה, דורש ר' יאשיה: "לך ניתנה לך תורה, נביאים וכתובים" כמשקל נגד לתרבות הכנענית שתפגוש בארץ. זו התרופה העיקרית. אבל אם אתה מוסיף ושואל ומשווה עם העמים האחרים ש"יש להם במה להישאל ולי אין" – "במה" במובן של "במי" ביטוח חיה, התשובה היא: "נביא מקרבך... יקים לך ה' אלהיך". ואז ברור שאותו נביא צריך להיות איש של "תורה ונביאים וכתובים", היינו חכם וראוי. שים לב איך המילה "נביאים" נחלקת במדרש זה לשתי משמעויות. לספרות הנביאים שמוזכרת בתחילה בנשימה אחת עם התורה והכתובים, ולנביא שאליה נשאלים כמענה לבקשת העם שאין להם במי להישאל (ולא מסתפק ב"תורה נביאים וכתובים"). מדרש זה גם מזכיר את הגמרא בנדרים כב ע"ב: "אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא, מאי טעמא? כי ברוב חכמה רוב כעס". אם עם ישראל היה דבק בתורה שניתנה לו ולא חוטא, אולי לא היה צריך לנביאים כלל, שדבריהם הם בחלקם הלא-מועט 'חכמה עם כעס'. נחזור לנושא הראשי שלנו.

14 הגמרא דנה בדין המוותר על דברי הנביא, היינו מי שלא מציינת לנביא ("מפקירם" אומר רש"י), במסגרת שאר המקרים הנמנים במשנה: נביא שקר שמתנבא מה שלא שמע, הכובש נבואתו ונביא שעבר על דברי עצמו. שואלת הגמרא על מי שמוותר על דברי הנביא, כיצד יכול אדם לדעת שאכן זהו נביא ושהוא חייב לציית לו ועוד נענש אם לא ציית?

15 הסבר אחד שנותנת הגמרא, הוא שהנביא נתן אות (או מופת). מנין לנו דבר זה שלא נזכר בפרשתנו? בהיקש מנביא השקר שבפרשה שעברה. מהפסוק שם: "ונתן אליך אות או מופת". כך למדנו מגמרא הוריות יג ע"א שדנה בפסוק בזכריה ג ח: "שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיק הישבים לפניך כי אנשי מופת הנה". אומרת הגמרא שם: "יכול הדיוטות היו? תלמוד לומר: כי אנשי מופת הנה, ואין מופת אלא נביא, שנאמר: ונתן אליך אות או מופת". כך גם בירושלמי ברכות א ד וסנהדרין יא ד שנראה בסוף דברינו בהשוואה בין חכם לנביא. דרשה זו מחלקת בתער את הפסוק בדברים יג ג לשניים: "ונבא האות והמופת אשר דבר אליך" – זה אות ומופת לכל נביא. "לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא יעִתֶם ונִעֲבֹדֵם" – זה נביא שקר. ולהלן נראה שיש שרוצים ללמוד את סימן האות של נביא האמת ממשא שאמר "כמוני", כמו שאני קבלתי אותות בתחילת שליחותי.

16 הסבר שני, בעקבות השאלה מדוע נענשו חבריו של מיכה הנביא שלא נתן אות על נבואתו (ראו שם בגמרא בראש העמוד, הסיפור של בני הנביאים במלכים א פרק כ), הוא שנביא שמוחזק לנו כנביא אמת אינו צריך אות או מופת. מפרש רש"י שם: "היכא דהוחזק – שהוא צדיק ונביא אמת". פירוש זה שונה מפירושו לעיל בפרשתנו: צדיק ומומחה ובלוי שנחשב כבר לנביא. פתרון על זה אפשר לשאול איך הוחזק להיות נביא אמת לכתחילה? (ביצה ותרנגולת). ובאמת, איזה מופת או אות עשו ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל ואולי כל הנביאים? לא עשו. העם ידע והכיר בהם כאנשי אמת ומופת, במשמעות של מופת בימינו ולא כדרשה שבהערה הקודמת.

17 לצד אליהו שראינו ברש"י לעיל (וגדעון שלא נזכר שם) יש את העקידה כ"הוראת שעה" (ראו דברינו [על לעשות לה](#)). איך הסכים יצחק לשמוע בקול אביו שאמר לו שהקב"ה נגלה עליו וציווה אותו על העקידה? משום שאברהם היה מוחזק כנביא ויש לנביא סמכות לעבור "לפי צורך השעה" על מצווה ממצוות התורה (כולל לא תרצח?). לעניינינו, הגמרא נותנת שני סימנים בעזרתם נדע ונכיר מי הוא נביא אמת: אות - שלמדנו מהפסוק נביא שקר והוא חידוש של מקור זה; ו"מוחזק" - שיכול להשתלב עם פירושים ומקורות שכבר ראינו לעיל: "צדיק", "מומחה" וכו'. נעלמה הדרשה להגדת העתידי שמצאנו במדרש ספרי בו פתחנו, שגם איננה בתורה (לחיוב, רק לשלילה). אולי מכאן גם חיזוק לפירוש רס"ג לעיל ולתמיהות רשב"ם ורש"י על ענין הנבואה לעתיד.

18 עד כאן דברים ברורים. רמב"ם דורש את שני הסימנים של הגמרא בסנהדרין לעיל. גם אות וגם "מוחזק" או צדיק ומומחה כרש"י. ובלשונו של הרמב"ם: "ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה". ראו דבריו בתחילת הפרק שם אילו מדות צריכות להיות לאדם על מנת שיזכה לנבואה. למה שני הסימנים ולא אחד כגמרא (וכרש"י)? אולי משום שהמצווה לשמוע בקול הנביא היא גם לעבור על מצווה לשעתה, כאלהו בהר הכרמל.

19 כאן מתיר הרמב"ם את הרצועה במעט ומסכים שגם אדם שאינו (עדיין) נביא אבל "ראוי לנבואה", אם יעשה אות או מופת "שיש לו דברים בגו", היינו לא ברור כיצד בדיוק נעשו וכלשונו להלן: "שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט", עדיין מצווה

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ח הלכות א-ב – נבואת משה היא הבסיס

הלכה א: משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן, צמאו בקע להן את האבן ... וכן שאר כל האותות. ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני שעיינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר וכו',²⁰

הלכה ב: ... נמצאת אומר שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר, אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות: אליו תשמעו, כמו שצונו לחתוך הדבר על פי שנים עדים ואע"פ שאין אנו יודעים אם העידו אמת אם שקר, כך מצוה לשמוע מזה הנביא אע"פ שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט.²¹

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק י הלכה א – האמונה בנביא, אבל גם סימן

כל נביא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אינו צריך לעשות אות כאחד מאותות משה רבינו או כאותות אליהו ואלישע שיש בהם שינוי מנהגו של עולם. אלא האות שלו שיאמר דברים העתידיים להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר: "וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר וגו'". לפיכך, כשיבוא אדם הראוי לנבואה במלאכות השם²² ולא יבוא להוסיף ולא לגרוע אלא לעבוד את ה' במצות התורה, אין אומרין לו: קרע לנו הים או החיה מת וכיוצא באלו ואחר כך נאמין בך. אלא אומרין לו: אם נביא אתה, אמור דברים העתידיים להיות והוא אומר ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו. ואפילו נפל דבר קטן בידוע שהוא נביא שקר. ואם באו דבריו כולן יהיה בעיינינו נאמן.²³

וכן לדורות, נביא שנודעה נבואתו והאמינו בדבריו פעם אחר פעם או שהעיד לו נביא והיה הולך בדרכי הנבואה אסור לחשב אחריו ולהרהר בנבואתו שמא אינה אמת, ואסור לנסותו יותר מדאי. ולא נהיה הולכים ומנסים

לשמוע בקולו ולהחשיב את דבריו כדברי נביא. האות וכישוריו של האדם הם בדומה לשני עדים שהתורה האמינה בכל דין ומשפט וכך גם כאן. סיום הדברים בפסוקים: "הנסתרות לה' ... והנגלות לנו" ... "כי האדם יראה לעינים וכו'", כוונתו שאנחנו נשפוט את הנביא עפ"י הדברים שהוא עושה בגלוי, עפ"י מראה העיניים שלנו. אם הוא מסתיר דברים בלבבו (הרמב"ם ידע היטב שיש נביאי שקר שמסתירים את כוונתם האמתית) הקב"ה יגלה מצפוניו כפי שאכן אירע בסופו של דבר לכל נביאי ומשיחי השקר.

²⁰ נבואתו של משה היא מקרה מיוחד. אין היא תלויה באותות או מופתים. למרות ריבוי האותות שעשה משה (ראו איך הרמב"ם מתעלם מהאותות שקיבל משה בסנה בשביל שבני ישראל יאמינו בו, שמות פרק ז), תוקפה של נבואת משה היא ממעמד הר סיני שם היו למשה לא שני עדים אלא שש מאות אלף, וכדבריו של הרמב"ם בהמשך דבריו שם: "נמצאו אלו ששולח להן הם העדים על נבואתו שהיא אמת ... שהם והוא עדים בדבר כשני עדים שראו דבר אחד ביחד ... כך משה רבינו, כל ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות". כל זה כידוע במסגרת המאבק עם הנצרות והאיסלם שביקשו לחדש את תורת משה ולהחליפה. לפיכך ממשך הרמב"ם שם בהלכה ג ואומר: "לפיכך, אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים וביקש להכחיש נבואתו של משה, אין שומעים לו ... לפי שנבואת משה רבינו איננה על פי האותות כדי שנערוך אותות זה לאותות זה". בה בעת, מתוקף נבואתו של משה ודבריו בפרשה שלנו יעמדו גם נביאי אמת אליהם מצוה לשמוע, כפי שהוא ממשך שם בהלכה ב וחוזר על דברים שכבר כתב בסוף פרק ז. אין ספק שיש כאן הליכה על חבל דק ולא בכדי מאריך הרמב"ם בעניין זה.

²¹ הדברים כאן אינם חזרה מדויקת על מה שכתב הרמב"ם בסוף פרק ז, חסר כאן הסימן השני של תכונות האדם שהוא: "ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה וכו'". אבל המצוה לשמוע בקול הנביא שהיא בעיני הרמב"ם ערך עליון, חוזרת ו'בגדול', עד שנראה כאילו היא עצמה סימן. הסכנות מבחוץ ומבפנים תמיד קיימות ואינן קטנות, עד שגם בנביא אמת "אין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט", אבל אל לחששות אלה להקהות את הציפייה לחידוש הנבואה. אין לחקור יותר מדי ולשאול מי אמר שהוא נביא, לבדוק שוב את האות שעשה וכו', ויש לחתוך הדבר כמו בעדות שאין אנו תמיד בטוחים בעדים "אם העידו אמת או שקר". היסוסים כאלה סותרים את המצווה לשמוע לנביא שבאה מכוחו נבואתו וציוויו של משה.

²² כאן חוזר הרמב"ם במשפט קצר על האדם הראוי לנבואה, אך לא חוזר על הדברים הנמצאים שאמר לעיל בסוף פרק ז: "אדם שהיינו יודעים בו מתחילתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה. הנוסח כאן שונה מאד מהמתואר בסוף פרק ז לעיל.

²³ לא נתקררה דעתו של הרמב"ם במה שכתב עד כאן ולקראת סיום הלכות יסודי התורה (!) הוא חוזר לנושא אמינותו של הנביא והפעם תופס את דברי הפסוקים בתורה: "איכה נדע הדבר וכו'" לא רק על דרך השלילה, מתי נדע שהנביא אינו נביא אמת (ראו הערה 3 לעיל). אלא גם על דרך החיוב. עניין זה נראה ברור גם בפירושו רמב"ן לתורה להלן, שהולך פחות או יותר בנתיב שסלל הרמב"ם ומתחבר למדרש ספרי בו פתחנו בסימן הנבואה לעתיד, ובלשונו: "אומרים לו: אם נביא אתה, אמור דברים העתידיים להיות והוא אומר ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו". עד כמה נחכה? קשה לדעת למה "שלף" הרמב"ם סימן זה דווקא בסוף דבריו. בין כך ובין כך, ראו שם דבריו בהמשך על הצורך לחזור ולבדוק את הנביא משום שגם המעוננים והקוסמים מצליחים לעתים לנחש את העתיד, על ההבדל בין נבואה של פורענות שאם לא התקיימה אין בכך הכחשה מול נבואה לטובה שאם לא באה "בידוע שהוא נביא שקר" (ירמיהו וחנניה שראינו לעיל), וכן על "נביא שהעיד לו נביא אחר שהוא נביא הרי הוא בחזקת נביא ואין זה השני צריך חקירה, שהרי משה רבינו העיד ליהושע והאמינו בו כל ישראל קודם שיעשה אות". אבל לא רק יהושע, כבר הערנו שברוב הנביאים אם לא בכולם לא נזכר שעשו מופת או אות להעיד על נבואתם. ראו הערות 15, 16 לעיל.

לעולם, שנאמר: "לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה", שאמרו: "היש ה' בקרבנו אם אין". אלא מאחר שנודע שזה נביא יאמינו וידעו כי ה' בקרבם ולא יהרהרו ולא יחשבו אחריו, כענין שנאמר: "וידעו כי נביא היה בתוכם" (יחזקאל ב ה).²⁴

רמב"ן דברים פרק יח פסוק כא – חזרה לאותות ומופתים?

...²⁵ אבל עיקר הכתוב לומר, איכה נדע את הדבר אשר לא דברו השם שנהרוג המתנבא הזה.²⁶ ... וכן היה להם לשאול: איכה נדע הדבר אשר דברו ה' שנתחייב לשמוע אליו ככל אשר יצוה.²⁷ אבל זו תשובה לשתי השאלות, כי בכל נביא נצפה לדבר העתיד להיות אשר יגיד. ואם לא בא, נדע שהוא נביא שקר ויומת; ואם בא יבוא, הכל הנה הוא נאמן לנביא לה' ונתחייב לשמוע אליו ככל אשר יצוה בשם ה', כמו שאמר (פסוק טו) "אליו תשמעו" ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל. וזה טעם "כמוני" "כמוך", שיהיה בתחילה נאמן לנביא השם, או באות ומופת כענין שנאמר (שמות ד ל לא) ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם, או שיגיד העתיד להיות ויבוא, שגם זה אות.²⁸

דרשות הר"ן הדרוש האחד עשר – המפתח הוא "כמוני"

אבל מכל מקום עדיין צריך ביאור לשואל: מדוע לא פירשה לנו התורה הדרכים שעליהם יאמן הנביא. ואפשר שנרמז זה במלת "כמוני" (דברים יח טו), שרוצה לומר שנתאמת נבואתו, כמו שנתאמת נבואתי.²⁹

ירושלמי ברכות פרק א הלכה ד – בין נבואה לחכמה

נביא וזקן (חכם) למה הן דומין? למלך ששולח ב' פלמטרין (שליחים) שלו למדינה. על אחד מהן כתב: אם אינו מראה לך חותם שלי וסמנטירין (סימן) שלי אל תאמינו לו. ועל אחד מהן כתב: אע"פ שאינו מראה לך חותם שלי האמינוהו בלא חותם וסמנטירין. כך נביא כתוב: "ונתן אליך אות או מופת". ברם הכא: "על פי התורה אשר יורוך".³⁰

²⁴ במילים אלה שנראה כצופות קדימה לימים של חידוש הנבואה בישראל בחר הרמב"ם לחתום את הלכות יסודי התורה. ויש רגליים לדבר שדברים אלה וקודמיהם קשורים לתאריך שנתן באיגרת תימן למועד חידוש הנבואה - שנת ד' תתקע"ו - 1216 לספירה הכללית. הרמב"ם נפטר בשנת 1204 ולפיכך מתן תאריך כה קרוב לימי חייו מעלה את ההשערה שהוא אולי ראה את עצמו כראוי לחידוש הנבואה בישראל או למצער כמבשרה. ראו דבריו [גילוי הקץ](#) בפרשת ויחי. ולפני שניפרד מהרמב"ם נפנה לדבריו במורה נבוכים חלק שני פרק לד שם הוא מקשר את הפסוק: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך" שבפרשת משפטים שמות כג כ, עם הפסוק בפרשתנו: "נביא מקרבך מאחין כמוני". ראו דבריו שם: "זה הכתוב אשר בא בתורה והוא אמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו', ענינו הוא מה שהתבאר במשנה תורה שהשם אמר למשה במעמד הר סיני, נביא אקים להם מקרב אחיהם וגו'". מומלץ לעיין שם. אחרי שהוא מביא את מדרש ספרי פיסקא קעח שהבאנו בראש דברינו (בציטוט מרש"י), פונה רמב"ן להסבר שלו. אך לפי הבנתנו, רמב"ן ממשיך את הדברים של הרמב"ם לעיל בסוף הלכות יסודי התורה הגם שאינו מזכיר אותם במפורש.

²⁵ זה על דרך השלילה כפי שכבר הוזכר לעיל. נביא שנבואתו לעתיד לא תתקיים, הוא נביא שקר, נביא זדון ויש להמיתו. מטבע דו-צדדית קוטבית. אם נביא אמת: מצווה לשמוע בקולו, אבל אם נביא שקר - מצווה להורגו. אחריות עצומה מטילה התורה על כתפי השומעים. מי הם? כל אדם? רק בית הדין הגדול? מי יחליט?

²⁶ רמב"ן מבין שהפסוק בתורה: "איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' " והתשובה: "אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא הדבר אשר לא דברו ה' ", למרות שהם מנוסחים על דרך השלילה, היינו כהוכחה שהנביא הוא נביא שקר אם לא נתקיימה נבואתו על העתיד (ראו הערה 3 לעיל), כוונתם גם על דרך החיוב, ויש לקרוא את הפסוקים גם כך: איכה נדע את הדבר אשר כן דיברו ה'? איכה נדע שהנביא הוא נביא אמת (ולא רק שאיננו נביא שקר)? התשובה: בכך שיתן נבואה לעתיד והיא תתקיים! ראו איזה הבדל בין קריאה זו ופירוש רש"י לעיל! לשיטת רמב"ן יש שני סימנים שאחד מהם מספיק: או נבואה לעתיד שמתגשמת, או אות. ובעצם מספיק סימן אחד שכן נבואה לעתיד היא סוג של אות. ועל כורחנו נאמר שמדובר בנבואה על אירוע קרוב בזמן שעתידי להתברר בהקדם (על מנת שנאמין לנביא) וכמובן לא דבר שבגדרי הטבע. ויש לחשוב על דוגמה מתאימה. רמב"ן לא מזכיר כלל דרישה לתכונות אישיות מיוחדות כפי שראינו בגמרא, ברש"י וברמב"ם (שאת כולם ראה רמב"ן שהוא מאוחר מהם). לשיטתו, אלה אולי תכונות טובות ורצויות, אבל אין הן חלק מהאמנתו של הנביא. ראו גם בהמשך דבריו שם שהוא תמה על שיטת רש"י שמוכן לקבל "מומחה וצדיק גמור כגון אליהו" ומנסה לחבר את שיטת רש"י עם שיטת הרמב"ם שאומר: "ולא כל העושה אות ומופת מאמינין אותו שהוא נביא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחילה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת". מכאן שרמב"ן מבין שגם בשיטת הרמב"ם העיקר הוא האות (הורדת האש אצל אליהו, למשל) והתכונות האישיות הם רק תנאי ולא סימן (ולא כפי שאנחנו הבנו).

²⁷ מקור נוסף חשוב שלא נוכל להביא מפני קוצר היריעה היא הדרשה האחת עשרה של הר"ן הוא רבי נסים בן ר' ראובן הגירונדי (ברצלונה מאה 14) במסגרת קובץ של שתיים עשרה דרשות על ענייני הגות והלכה שונים. בדרשה זו הוא מעיר באריכות על דברי הרמב"ם לעיל ומכולם אהבנו את פירושו ל"כמוני" שאומר משה, שהוא לא רק סיוע נוסף לעניין האות שאיננו נזכר במפורש בתורה (ראו הערה 15 לעיל), אלא גם לאישיותו ומעשיו של משה. נביא שינהג כמוני ייתן לך הקב"ה ובו תאמין. ואנו רק נוסף את ענותנותו של משה. הרמב"ם ואחרים מדישים את נבדלותו של משה משאר הנביאים, התורה עצמה חותמת ואומרת: "ולא קם עוד נביא כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים לד י), אבל משה בצניעותו אומר: "נביא ... כמוני יקים לך ה' אלוהיך".

²⁸ אחרי בירור השיטות השונות כיצד נאמין לנביא אמת - תמה תקופת הנבואה. נחתמה בדברי אחרון הנביאים, מלאכי ג כב בפסוק: "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים". עולה ופורחת תקופת החכמים - "חכם עדיף מנביא".

מסכת בבא בתרא דף יב עמוד א – חכם עדיף מנביא

אמר רבי אבדימי דמן חיפה: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים. אטו חכם לאו נביא הוא? הכי קאמר: אף על פי שניטלה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה. אמר אממר: וחכם עדיף מנביא, שנאמר: "ונביא לבב חכמה" (תהלים צ יב), מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול.³¹

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: נחזור לרישא של מדרש תנאים לדברים יח יד לעיל: "ר' יאשיה אומר: בשבח ישראל הכתוב מדבר: ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך - אבל לך ניתנה תורה נביאים וכתובים". החכמה ירשה את הנבואה ולא נראה חידושה באופק. אבל דברי הנביאים חקוקים בסלע המקרא ונותרנו לדורות עם חזונם, מוסרם, נחמתם ותקוותם כפי שאנו קוראים בשבתות אלה.

נביא צריך אות ומופת להוכיח את אמיתות דבריו, חכם איננו צריך: "ניכרים דברי אמת", ו"קבל האמת ממי שאמרה". האות או החותם של החכם הם למדנותו, אישיותו ונוהגיו, והמשכיות המסורת והקבלה ההיסטורית שהוא מייצג ממשו ועד אנשי הכנסת הגדולה (תחילת מסכת אבות). אולי לא בכדי מדגישים רש"י, רמב"ם ואחרים את אמיתותו, צדקותו ומומחיותו של הנביא כסימן שמייטר צורך באות ומופת וכמבוא לתקופת החכם שתבוא כאשר תפסק הנבואה. ראו שוב את מדרש תנאים דברים יח יד לעיל.

³¹ אם כבר נזקקנו לנושא החכמה מול הנבואה, זו המקבילה החשובה בתלמוד הבבלי לירושלמי לעיל. והיא חריפה וקיצונית אולי יותר מזו שבירושלמי. במה חכם עדיף מנביא? משום שלכל חכם יש גם מרוח הנבואה, אך לא ההפך. כשחרב בית המקדש, ניטלה הנבואה מן הנביאים (שאינם חכמים יש לומר), אבל מהחכמים מעולם לא ניטלה. מה שאומר, שגמרא זו יכולה להיות סיוע טוב לשיטת הרמב"ם לעיל של חיבור התכונות האישיות הנעלות עם הנבואה ואולי אין גמרא זו קיצונית כל כך. הנביאים הגדולים והחשובים היו חכמים וממילא לא ניטל מהם כלום. רק שהנבואה הגלויה והישירה כפי שמסרו לנו נביאים ראשונים ואחרונים, הפכה לנבואה חבויה ונסתרת בצל כנפי החכמה. ובנושא זה כבר הרחיבו רבים וטובים ולא נגלוש אליו כאן.